

ИТАЛИАНСКАТА ЕЛИТАРНА ЛИТЕРАТУРА

ПРЕЗ 60-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК: ЛЕОНАРДО ШАША

Радея Гешева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

ITALIAN ELITIST LITERATURE IN THE 1960S: LEONARDO SCIASCIA

Radeya Gesheva

Sofia University St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

rgesheva@uni-sofia.bg

Abstract: In Italian literature of the 1960s, the distinction between elitism and the mainstream culture is a dominant one. During this period of time, features leading to the massification and the americanization of Italian society can be observed. A notable proponent of the idea of preserving and emphasizing the specificity is writer Leonardo Sciascia. His body of literary works introduces current topics which the intellectual should present for public reflection, such as freedom, injustice, possible solutions to humankind's problems. It is curious to follow his point of view, in his interviews and works, to draw conclusions about the elitism or the mass features of Italian literature and to answer the research question of whether it can be related to the high culture or low (popular) literary field. For this reason, the 1960s will be examined, the socio-cultural features of Italy at that time will be highlighted, the views and the position of the intellectual will be analyzed, with a focus on the body of work of a significant writer at that time – Leonardo Sciascia (1921–1989).

Keywords: trends, elite, mainstream, mass, Italian literature

Резюме: В италианската литература през 60-те години на ХХ век доминира разграничението между елитарност и масовост. През този период се наблюдават особености, водещи до масовизирането и американизирането на италианското общество. Ярък представител на идеята за съхранение и подчертаване на специфичното е Леонардо Шаша. В творчеството му се поставят актуални теми, които писателят интелектуалец трябва да представи за размисъл в обществото: свободата, несправедливостта, възможните решения на човешките проблеми. Любопитно е да се проследи неговата позиция, в интервютата и на страниците на творбите му, за да се направят заключения относно елитарността или масовостта на италианската литература и да се даде отговор на изследователския въпрос дали тя може да бъде съотнесена към високата или ниската сфера на литературното поле. Поради тази причина ще се разгледат 60-те години на ХХ век, ще се открият социокултурните особености на Италия тогава, ще бъдат представени възгледите и позицията на интелектуалеца, с фокус върху творчеството на знаков за този период от време писател – Леонардо Шаша (1921–1989).

Ключови думи: тенденции, елит, мейнстрийм, маси, италианска литература

В италианската литература през 60-те години на XX век се очертават някои ключови въпроси, които отразяват световните тенденции в литературната сфера. Въпросът за *елитарността* и *масовостта* на литературата може да бъде проследим в творчеството на много писатели от посочения времеви отрязък. Една от основните характеристики на 60-те години в Италия – период на икономическия бум, благосъстоянието, безкрайните забавления – е свързана с опита за хомогенизация на публиката, след разпространението на послания, адресирани към масите. В същото време може да се забележи и обособяването на елитарна култура и литература. В произведенията на Леонардо Шаша могат да бъдат открити и изследвани релациите между елит и маса. При анализа им е важно и да се проследи ролята на автора в изграждането на образа на дадена литература като елитарна или като масова. Настоящото изследване си поставя за цел да разгледа въпроса за *елитарността* и *масовостта* на италианската литература в посоченото десетилетие на XX век, с фокус върху функцията на интелектуалеца, като го полага в контекста на дискурса за световната и локалната, високата и ниската литература и илюстрира наблюденията с акцент върху конкретен италиански писател – Леонардо Шаша.

Италианската литература през 60-те години на XX век е силно повлияна от студентските движения, желанието за отстояване на личната свобода и на словото, опозицията на войната във Виетнам. Във века на големите трансформации се случва и преобразяването на романа. За Бахтин романът е единственият жанр, който не може да влезе в рамки и да стане каноничен (Bakhtin 1983). Тази тенденция към трансгресивност се долавя и в италианските романи. Както казва литературният критик Гуидо Гулиелмини: „няма „класически“ роман, модел и пример за него“ (Guglielmini 1986: 6).

Значим с тематиките, които представя в своите романи, е и италианският писател Леонардо Шаша. Авторът е роден и живее в Сицилия. Въпреки че тази южна италианска област е сред по-изостаналите в сравнение със северните, и там се усещат положителните последици от икономическия бум – 1958–1963 г. Промените като края на автархията, плана „Маршал“ за модернизация, възстановяване на икономическия просперитет и въвеждане на американско ноу-хау в Европа, фундаменталната роля на големите компании в областта на промишлеността оставят своя отпечатък върху италианското общество. В същото време нараства вътрешната миграция от Юг към

ИТАЛИАНСКАТА ЕЛИТАРНА ЛИТЕРАТУРА...

Север, което се дължи на бурното индустриално развитие, създаващо нови и по-добре платени работни места и на разрастването на икономическите центрове на Италия – Милано, Торино, Генуа. От 50-те години на XX век материалното благополучие на италианците нараства, а от своя страна това води до предвиждане на все по-голям дял от разходите за свободното време – пътуване, пазаруване, забавления от всякакво естество. Една от ключовите думи за този период и в Италия е консуматорството. Любопитно е да се отбележи, че до този момент основната храна за италианците е хлябът. След 50-те години на XX век, особено осезаемо след 60-те години, се откроява пастата. Тогава се разпространяват и разнообразните ѝ форми, като поради нарасналото благосъстояние на хората тя вече не се консумира само с доматиен сос, а и с месо – най-често със сос рагу. Телешкото също е символ на благосъстояние, което води до увеличение на неговата консумация. Въвеждат се вакуумираните опаковки, колбасите се режат пред клиента, все по-масово се развива и производството на панетоне за коледните празници, на бульони на кубчета, на ликьори. През 1964 г. се появява на пазара и световноизвестният течен шоколадов крем Нутела. При възможност, понякога дори всеки ден, италианците обядват и/или вечерят навън. Във всеки италиански дом вече има електроуреди. Хладилниците и пералните променят живота на всички домакинства. Емблематичен автомобил тогава става Фиат 600, плод на италианската автомобилна индустрия в Торино. Така 60-те години на XX век се определят като периода, в който навлиза американският начин на живот в Италия. Тогава доминират *консуматорството*, подпомогнато от нарастващия брой работни места; *масовизацията*, за която допринасят киното, телевизията и супермаркетите; *американизацията* – доловима и в популярната култура, и при средствата за масова информация, и в техниката, и в кухнята (включването на снадковите, чипсовете, кексчетата в менюто на италианците).

На фона на този социален фон се развива и твори Леонардо Шаша. Авторът от Сицилия, роден в малкото градче Ракалмуто, в провинция Агридженто, познава добре френската и американската литература. Повлиян от своя учител и наставник – писателя и сценарист Виталиано Бранкати, Шаша успява да се докосне до творчеството на редица знаменити имена в световната литература. През 1961 г. публикува романа „Денят на кукумявката“, достигнал до българския читател в превод на Виолета Даскалова. От същото десетилетие е и „Всекиму своето“ (1966), творба, която излиза на български език, преведена от Петър Драгоев. По първия споменат роман е заснета едноименна драма от режисьора Дамяно Дамяни, като в главните роли участват Франко

Неро и Клаудия Кардинале. С романа „Денят на кукумявката“ се открива новият сезон на италианското криминале. Сицилианският писател се запознава с творчеството на Николай Гогол, Антонио Грамши, Ърнест Хемингуей, Фьодор Достоевски, Стендал, но и с произведенията на италиански автори като Алесандро Мандзони и Луиджи Пирандело. Неслучайно Шаша е и един от изследователите на творбите на италианския Нобелов лауреат за литература. Писателят от Ракалмуто е носител на награда „Пирандело“ за есето си „Пирандело и пиранделизмът“ (1953). Леонардо Шаша се вдъхновява и от автора на „Годениците“ – Алесандро Мандзони, който в творчеството си поставя въпроса за неразривната връзка между истината и историята.

В този контекст се развива и фигурата на италианския интелектуалец и писател. Още от началото на своята дейност той се стреми да се отличава от масите. Носител на ценностите на когнитивния релативизъм на Пирандело, според когото придобитите познания са субективни, а не дължащи се единствено на обективната истина (Luperini 1999a: 40), Шаша развива своеобразно чувство за справедливост и винаги остава разочарован от случващото се. Според него ролята на литературата трябва да бъде на разобличител, който разкрива тайните, несправедливостите и престъпленията в обществото и насочва публичното внимание към тях. В това число се включва и въпросът за влиянието на мафията като една от темите, които трябва да бъдат разглеждани и за които трябва да се предложи решение и в литературното поле. Както самият автор описва творчеството си:

Всички мои книги всъщност са една. Това е книгата за Сицилия, която засяга болезнените моменти от миналото и настоящето и която разглежда историята като постоянно сражение между разума и лично засегнатите и заличените от него, във взаимната им борба (Sciascia 1967: 5).

Изразената позиция е от 1967 г., но е съотносима към цялото творчество на автора. Според писателя от Ракалмуто разумът винаги се е борил с тези, които са били в досег с него или са му опонирали, като стремежът към отстояване на позицията трябва да бъде водещ, въпреки възможните „сражения“, които това предполага.

Важно е да се разгледа и въпросът до каква степен Шаша може да бъде определен като елитарен автор, или по-точно, неговата литература може ли да се определи като насочена към елитите. За целта ще се спрем на едно от споменатите вече литературни произведения на сицилианския писател – „Денят на кукумявката“. Така ще

ИТАЛИАНСКАТА ЕЛИТАРНА ЛИТЕРАТУРА...

можем да наблюдаваме и анализираме основните характеристики на литературата на Италия в този период – 60-те години.

„Денят на кукумявката“ е един от емблематичните романи на Леонардо Шаша. Въпреки че в превода на български е допусната неточност и е жанрово определен като повест, неговите особености го съотнасят към романа. Предложеното описание на италианското общество представлява не само социална и антропологична палитра от образи, а и панорама на сложните междуличностни взаимоотношения по това време. Интересно е наблюдението на италианския литературен критик Романо Луперини за разновидностите на интелектуалците и писателите в Италия. В „Постмодерност и постмодернизъм. Кратка равносметка за втората половина на XX век“ изследователят посочва, че:

Фортини или Пазолини, или дори Волпони, или Сангуинети създават поле от ценности и значения, а Шаша и още повече Еко подновяват и американизират една традиция на светски рационализъм и скептицизъм, която може да произтича от Моравия и създават поле от компетенции и интерпретативни критерии, използват ироничното разграничение, разделят морала от всеобхватността на съдбата или на един исторически проект и го свеждат така до разграничение или до общ смисъл: те не са просто писатели-интелектуалци, а писатели-създаващи-мнение (Luperini 1999b: 173).

Луперини определя Леонардо Шаша и Умберто Еко като постмодерни автори, доколкото не ги смята единствено и само за интелектуалци, които пишат, а за задаващи тенденции и формиращи обществено мнение и нагласи. Ако продължим тезата на италианския изследовател, можем да я съотнесем към „Денят на кукумявката“ и да разгледаме как е представена масовостта и елитарността.

Ако следваме определението на италианския литературовед Андрея Рондини (Rondini 1979, Rondini 2002) и на социолога и историк на литературата Карло Бордони (Bordoni 1993), масовата литература е консуматорската или литературата на забавлението. Целта ѝ е да бъде *консумирана*, като често в италианския литературен контекст тя се нарича „популярна“ или дори „плажна“, тъй като е подходяща за четене именно край морето. Опозицията с „високата литература“ е осезаема. Ниската литература, която често се определя като синоним на масова, е тази, която използва езика като повествователно средство, по-беден речник, често избягва психологическите интроспекции, без значение от жанра, описанията, стреми се към максимално

опростяване с цел бърза консумация. В нея персонажите могат да се разделят на добри и лоши, на протагонисти и антагонисти, поради тази причина те са по-малко на брой. „Високата литература“ често е предвидена за елитарната читателска аудитория, служи си с много ретроспекции, метафори, интертекстуални препратки, езикът понякога е експериментален и въвежда нови образи или понятия.

Ако трябва да разграничим масовата литература от елитарната, добър пример за това е разликата, която може да открием между фигурата и творчеството на Агата Кристи и на Леонардо Шаша. И двамата са автори на криминални романи, макар и в различен социокултурен контекст. Но докато при британската писателка се наблюдава стремеж към поднасяне на информацията възможно най-достъпно, целта е да се разкрие самият сюжет, както и удоволствието на читателите, които следят разследването и откриват престъпника, при италианския писател структурата на криминалния роман е второстепенна. При Шаша тя е просто средство за представяне на социалния портрет на обществото, по-конкретно италианското, и още по-точно – сицилианското, което е умален модел на италианския социум. Романът за италианския писател дава възможности главно за социален анализ и интерпретация на действащите механизми и взаимовръзки в обществото. При Шаша фокусът е върху проблемите в ежедневието на италианеца, който на фона на изобилието и охолството – например по времето на икономическия бум – постоянно се сблъсква с криминалната престъпност, която на страниците на романите му е сицилианската мафия с кодекс на поведение, доминирана от законите на рекета. Добрият автор следва да поставя и тези въпроси в творбите си, като по този начин акцентира върху актуалността и значимостта им.

Значимостта на Леонардо Шаша се корени в това, че той извежда ролята на интелектуалеца на преден план. Писателят, като такъв, се стреми да обговори фундаменталните проблеми в обществото. Примерът на Шаша, който е личен, е свързан с регионалната литература. От въпроса за мафията, поставен в „Денят на кукумявката“, който е локален, сицилианският писател преминава към универсалните измерения на литературата. За Шаша тя трябва да включва и темата за самотата, и темата за неразбирането, и за престъпността, и за невъзможността на индивида да действа в рамките на този ограничаващ исторически контекст (Sciascia 1987). Литературата трябва да бъде възприемана като социален ангажимент, като поле, в което могат да се обговарят значими теми, да се водят дебати, да се търсят възможни решения. Според Шаша водещ проблем за италианското общество през 60-те години на XX век е как на фона на появилия се *рог на изобилието* по време на икономическия

ИТАЛИАНСКАТА ЕЛИТАРНА ЛИТЕРАТУРА...

бум в Италия, който притъпява сетивата, може да се търсят решения на въпросите за паралелните светове, държавите в държавите, мафиотските микрообщества. Отговорът, който писателят от Ракалмуто ни дава, е, че в разплитането на лабиринта от възможности интелектуалецът трябва да бъде този, който носи пламтящия факел и осветява пътя пред обществото.

В света, в който живее, Шаша се изгражда, както посочва по-горе Луперини, не само като писател-интелектуалец, но и като писател от ранга на Умберто Еко, който формира мнение и насочва разсъжденията в обществото в зададена от него посока. Това го превръща не просто в масов автор, предвиждащ литературните си произведения за масовата читателска аудитория, а в писател единак, с уклон към елитарност, който не се задоволява единствено с броя на нарастващите продажби на книгите си, а притежава възвишени пориви, каквато и неговата литература трябва да бъде. Високата литература на Шаша е част от голямата световна литература, която дръзко поставя на дневен ред различни теми, включително и болезнено парещи, и играе ролята на социален катализатор. С цялото си творчество сицилианският писател утвърждава ролята на автора и на литературата като водещи. Масовото, консуматорско и американизирано общество може да формира фона, но тенденциите в изкуството задава интелектуалецът.

Намирането на нови пътища и литературни похвати за утвърждаване на ролята на автора и на функциите на литературата е сред водещите приноси моменти на Леонардо Шаша. Той не се задоволява с битоващите тенденции и художествени практики на своето време. Писателят от Ракалмуто се стреми да не прави компромиси с цел постигане на успех на пазара. Шаша не желае да предизвика сензация или скандал и да добие известност или да донесе мимолетно удовлетворение на издателствата, с които работи. Конструирането на социалния портрет на италианското общество се случва както се подреждат частите на пъзел, като за Шаша водещо е да се проследят причинно-следствените връзки в рамките на литературната парадигма. С цялото си творчество и с ясно заявената позиция Леонардо Шаша успява да затвърди ролята си на елитарен автор, който се стреми да извиси италианската литература до равнището на високата литература с позиции по обществено значимите въпроси и в този смисъл – до световна.

Библиография

- Bakhtin 1983*: Bakhtin, M. Epopеyata i romanat. Prev. N. Chekarlieva, D. Kirkov. – In: Vaprosi na literaturata i estetikata. Sofia: Nauka i izkustvo, 1983. [*Бахтин 1983*: Бахтин, М. Епопеята и романът. Прев. Н. Чекарлиева, Д. Кирков. – Във: Въпроси на литературата и естетиката. София: Наука и изкуство, 1983].
- Bordoni 1993*: Bordoni, C. Il romanzo di consumo. Editoria e letteratura di massa. Napoli: Liguori, 1993.
- Bordoni 2009*: Bordoni, C. Il romanzo di consumo. – In: XXI Secolo. Roma: Istituto dell'Enciclopedia Italiana Treccani, 2009.
- Guglielmini 1986*: Guglielmini, G. La prosa italiana del Novecento: tra romanzo e racconto. Milano: Einaudi, 1986.
- Luperini 1999a*: Luperini, R. Pirandello. Roma-Bari: Laterza, 1999.
- Luperini 1999b*: Luperini, R. Controtempo: critica e letteratura fra moderno e postmoderno: proposte, polemiche e bilanci di fine secolo. Napoli: Liguori, 1999
- Rondini 1979*: Rondini, A. Letteratura di massa. Letteratura di consumo. Roma-Bari: Laterza, 1979.
- Rondini 2002*: Rondini, A. Sociologia della letteratura: un profilo storico. Milano: Bruno Mondadori, 2002.
- Sciascia 1965*: Sciascia, L. Denyat na kukumyavkata. Prev. V. Daskalova. Sofia: Narodna kultura, 1965. [*Шаша 1965*: Шаша, Л. Денят на кукумявката. Прев. В. Даскалова. София: Народна култура, 1965].
- Sciascia 1968*: Sciascia, L. Vsekimu svoeto. Prev. P. Dragoev. Sofia: Otechestven front, 1968. [*Шаша 1968*: Шаша, Л. Всекиму своето. Прев. П. Драгоев. София: Отечествен фронт, 1968].